

Na margo slovenského myslenia o literatúre

ANDREJ ČERVENÁK (NITRA)

Pri príležitosti 15. výročia tzv. nežnej revolúcie noviny Domino fórum (rok 2004, číslo 45-46) poskytli priestor odborníkom z jednotlivých oblastí života (sociológom, politológom, kulturológom, ekonómom atď.), aby sa pokúsili odpovedať na otázku, čo priniesol, resp. dal November 1989 Slovensku. Nachádzame tu články takého typu ako *Slovenský film – v tieni súvislosti* (filmový teoretik Martin Ciel), *Čo priniesol 17. november 1989 divadelníctvu* (teatrológ Oleg Dlouhý), *Nevyužitá slovensko-česká šanca* (politológ Martin Svatuška), *Slováci? Cizí lidé na Východe* (redaktor BBC Adam Drda cituje V. Klausu), *November ako premárnená príležitosť* (vysokoškolský pedagóg Eduard Chmelár) atď. O literatúre pojednáva literárna teoretička Eleonóra Krčmeryová v článku *Život literárny. Padajú listy* (s. 32).

Všetci vieme, že po Novembri 1989 padli nielen listy, železná opona, berlínsky múr, ale aj múry a opony v ľudskom myslení. Bolo potrebné nielen *prehodnotiť staré myslenie* (odhodiť jeho vulgárno-sociologické narvrstvenia), ale aj vytvoriť, *modelovať myslenie nové*). Tento proces búrania starého a budovania nového trvá *dodnes*. Zúčastňujú sa na ňom aktivity tvorivé i dogmatické, spojené s včerajškom i anticipujúce zajtrajšok, archaizujúce i novátorské, tradičné i moderné, národné i občianske atď. Obrazne povedané, *stojíme* na Slovensku na pôde domácich tradícií, *sedíme* v škôlkach a univerzitách nadnárodného (svetového) teoretizovania, *myslíme* s pohľadom upretým na svetové, všeludské a kozmické diaľavy Žitia a Bytia. Máme však veľkého *nepriateľa – politiku*, ktorá sa pokúša medom a bičom zaťahovať literárne myslenie do svojich stranických košiarov. Darí sa jej to manifestačne (existujú literáti, ktorí sa hlásia k niektorým stranám), ale predovšetkým podvedome (model politiky, ktorý obyvateľov Slovenska rozdeľuje, zasahuje aj naše myslenie o literatúre).

Nech mi Eleonóra Krčmeryová odpustí, že využívam jej anketový príspevok na úvahu o tomto myslení – nejde mi v ňom o autorku, ktorú si osobne vážim, ale o problém: **Čo priniesol, resp. dal November 1989 nášmu mysleniu o literatúre....** Eleonóra Krčmeryová má plné právo pova-

žovať Tatarku, Kadlečíka, Slobodu a Šimečka za autorov, ktorých minulosť marginalizovala. Nemarginalizovala snád' aj Pavla Straussa, Ladislava Ťažkého, J. Ch. Korca a ďalších? Lenže o týchto autoroch ani slovo. Autorka má právo vyzdvihnúť prózy Jany Juráňovej, ktoré sa pokúšajú z platformy feminizmu „vrátiť slovo ženskému subjektu“, ale nevykonali snád' na tomto poli veľký kus práce aj také autorky ako M. Bátorová, E. Farkašová, V. Švenková a ďalšie? Ale ani o týchto autorkách ani slovo. Niet pochyb, že takí prozaici ako Hvorecký, Pankovčin, Rankov vzbudili u čitateľov pozornosť, ale nevzbudili snád' pozornosť diela takých autorov ako J. Tužinský, P. Jaroš, J. Lenčo, J. Beňo, L. Zrubec, A. Chudoba a ďalší? Nie je snád' obraz poézie za posledných 15 rokov skreslený, ak v ňom absentujú takí básnici ako Š. Moravčík, P. Janík a ďalší, ktorých November takisto zasiahol? Eleonóra Krčmeryová tvrdí, že Slovenské pohľady agonizujú, Dotyky sú premlčané, lenže existuje názor, že práve tieto časopisy sa na Slovensku pokúšajú byť slovenskými. Kritička má právo z arzenálu súčasnej literárnej vedy vyzdvihnúť také diela ako *Slovník slovenských spisovateľov* (V. Mikula a kolektív), antológiu *Čítame slovenskú literatúru* (kol. autorov z ÚSL SAV), autorské monografie z vydavateľstva Kalligram či *Portréty slovenských spisovateľov* (ed. J. Zambor). Lenže nestráca jej pohľad na objektivitu, keď sa v ňom nemihnú literárnoteoretické diela takých autorov ako V. Šabík, V. Marčok, S. Rakús, P. Liba, V. Obert, I. Sulík a ďalší? Na filologických fakultách slovenských univerzít vyšlo za posledných 15 rokov cca 400 – 500 zborníkov a monografií spoločenskovedného zamerania. Prinášajú veľa nového tak z literárno-historického ako aj teoretického hľadiska. Obrovský kus práce na revalorizácii a modelovaní moderného myslenia o literatúre vykonal Ústav literárnej komunikácie FF UKF v Nitre (teória komunikácie, intertextualita a postmoderna), Katedra slovanských jazykov na Fil. fakulte UMB v Banskej Bystrici (problémy slovanského romantizmu a translatológie), FF Prešovskej univerzity (poetika umeleckého textu, socio-kultúrny model literatúry), FFUK (problémy estetiky) atď.

Nech mi je dovolené pozastaviť sa pri jednej slovenskej literárnej aktivite, o ktorú prejavili záujem organizátori tohto podujatia – pri aktivite Nitrianskej odbočky SSS a FF UKF, ktorú už viac ako dvanásť rokov gestorujem osobne. Za tento čas (od roku 1992) sme usporiadali 18 seminárov a vydali 20 zborníkov v edícii *Život a dielo*. Naším cieľom bolo: pozastaviť sa pri živote a diele žijúcich slovenských spisovateľov, ktorí boli prítomní na seminároch, a pokúsiť sa o nastolenie a hádam aj isté riešenie problémov, o ktorých som sa už zmienil (revalorizácia existujúceho a modelovanie budúceho modelu myslenia o literatúre). Priesečníkom týchto

historicko-teoretických aktivít sa stali títo autori: P. Strauss, L. Ťažký, M. Ferko, S. Veigl, J. Števček, V. Mináč, M. Rúfus, A. Chudoba, V. Šikula, J. Ch. Korec, O. Zahradník, P. Jaroš, traja dolnozemskí autori – V. Hronec, G. Papuček a O. Štefanko, ďalej P. Liba, Š. Moravčík, A. Červeňák, V. Turčány a R. Schuster. Nazdávam sa, že v dobe po „nežnej“ sa nám podarilo:

- vytvoriť *publikačný priestor*, ktorý sa začal zužovať;

- dať *dokopy autorov*, ktorí prijali našu ponuku (kmeňovými autormi seminárov a zborníkov sa stali vedci z Bratislavy – V. Marčok, F. Štraus, P. Števček, A. Halvoník, M. Škotka, V. Timura, M. Chuda, P. Hudík a ďalší, z B. Bystrice – Z. Kasáč, P. Plutko, J. Lomenčík, S. Vašš, H. Kubišová a ďalší, z Prešova – manželia Vaškovci, A. Antoňák a ďalší, ale predovšetkým literárni vedci z Nitry – V. Šabík, J. Melicher, V. Obert, T. Žilka, P. Liba, A. Červeňák, R. Hlavatá, M. Ferko, nebohy J. Kopál a ďalší);

- *konfrontovať* rôzne metodologické prístupy k literatúre (tradicionalistické a modernizujúce, národné i nadnárodné), rôzne metodicko-žánrové diskurzy (analytické štúdie a eseje, filozofické reflexie a filologické analýzy) atď;

- poskytnúť priestor pre literárnoteoretický *dialóg*, pre výmenu informácií a konfrontáciu osvedčených i modernizujúcich teoretických reflexií, metódik, metód;

- skutočnosť, že predmetom našich teoretických reflexií sa stali prozaiici i básnici, literárni historici i teoretici, domáci i zahraniční slovenskí autori, poskytovala priestor pre takmer všetky žánre a podoby literárnoteoretických (estetických, etických, filologických, esteticko-antropologických, žánrových atď.) aktivít;

- zborníky *Život a dielo* sú istým odrazom (zrkadlom) doby, keď jeden model literárno-teoretických reflexií zanikal a druhý ešte neexistoval (iba vznikal), keď sa stretávali tri svety – zanikajúci minulý, vznikajúci dnešný a projektovaný (chcený, možný) budúci.

K istým nedostatkom zborníkov patrí ich metodologicko-metodická rozkolísanosť (*zdanlivá eklektickosť*), ako aj skutočnosť, že sa nestali *tribúnou všetkých* literárnych vedcov na Slovensku, ale predovšetkým tých, ktorí vychádzajú z platformy SSS, ktorú tvoria tri základné idey – idea sociálna, idea národná a idea kresťanská. Príčinu tejto skutočnosti vidíme v roztrieštenosti slovenskej literárnej spoločnosti.

Na ceste názorovej širokospektrálnej vedeckej jednoty slovenských literárnych vedcov stojí sedemhlavý šarkan – politikum, politikárčenie, politika, ktorá rozdeľuje a balamutí aj v tejto oblasti. Pre ilustráciu:

Roku 1996 vyšla na stránkach Romboidu štúdia Š. Druga Východ či Západ. Literárny politológ (autor kultúrpolitických prác o DAV-e, Clementisovi a Novomeskom, o umení a politike) sa na problém Východu a Západu pozerá zo svojho politologického hľadiska – v duchu dobovej módy Východ profanuje a Západ ódizuje. Dotýka sa napríklad troch štúdií prof. Červeňáka o Slovanoch a Slovanstve, v ktorých autor hľadá pozitívne estetické a duchovné hodnoty, ktoré by sa mohli stať východiskom aktivizácie Slovanstva a vedeckej slavistiky. Pričom píše, že vedecká idea Slovanstva a slovanofilstva... nemá nič spoločné s politickým panslavizmom, ktorý by chceli zneužiť takí politici ako Žirinovskij. Š. Drug sa pýta: „Kto však kedy zabránil politikom kdekoľvek na svete, aby sa nevykašľali na akúkoľvek vedeckosť?“ To už ako: atómoví fyzici by nemali skúmať problémy atómov len preto, že ich výsledky zneužijú vojnychtiví politici? Červeňák skúma vedeckú nosnosť idey Slovanstva a slavistiky – Drug vníma iba jeho politický význam. Červeňák uverejnil štúdiu *Einstein a Dostojevskij* (Fyzikálne obzory, Nitra 1994, *Mecenat i mir*, Moskva 2004), v ktorej analyzuje Dostojevského polyfonický román (Bachtin) a jeho trojhodnotovú logiku (Lukasiewicz), ktoré anticipovali tzv. moderné vedecké myslenie (kvantovú teóriu svetla, neeuclidovskú geometriu, relativitu času a priestoru), na základe čoho Einstein prehlásil, že „Dostojevskij mi dal viac, ako všetci myslitelia dokopy, dokonca viac ako Gaus.“ Červeňák skúmal ruskú modernu (Malevičovú bodku na čiernom plátne, Stravinského hudobný dodekafonizmus a atonalitu, Chagalov antimimetizmus a tzv. psychologickú realitu, Šestovovu existencialistickú koncepciu Dostojevského atď.), ktorú a ktorých pooktóbroví politici vyhnali z vlasti. Sú to hodnoty, ktoré Rusko poskytlo svetu a svet ich prijal. Lenže politik a politológ Drug uverejňuje v roku 2003 spomínanú štúdiu v typickej pre politológa knihe *Literatúra a politika po slovensky* (Slovenský spisovateľ), v ktorej sa pohoršuje: „Naznačovať však, že tento geniálny spisovateľ (Dostojevskij, AČ) o štyridsať rokov predstihol Einsteinove teórie, alebo priamo vysloviť, že Rusi stáli, na počiatku mnohých duchovných hodnôt ľudstva v 20. storočí a pod, to trochu pripomína nedávne časy, keď všetky svetové objavy mohli byť iba dielom Rusov“ (s. 181). Takto hodnotí estetické (ontologicko-gnozeologické) reflexie A. Červeňáka politológ (ale aj politik) Štefan Drug. Nezaujíma ho literatúra a umenie ako fenomén estetický, ale ako jav politický. Nepripúšťa novomeskovské: Západ i Východ, pretože „ak ide o politické smerovanie (podč. AČ), mali by sme veľmi trpezlivo uvážiť, či by sa v dnešnej situácii a najmä po toľkých skúsenostiach nemali váhy nachyľovať predsa len väčšmi na Západ“. Štefan Drug, ako vidieť, aj Dostojevského polyfonizmus („umeleckú teóriu rela-

tivity“), aj Malevičov abstrakcionizmus a Stravinského atonalizmus atď. považuje za „politické smerovanie“. Nestal sa náhodou obeťou svojho celoživotného ideologizovania?

Aby bolo jasné: vážim si prácu Eleonóry Krčmeryovej a Štefana Druha. Tá prvá je autorkou malého článku, do ktorého vošlo iba to, čo vošlo. Mrzí ma iba to, že jej výber faktov a ich prezentácia neposkytujú objektívny obraz o tom, čo poskytol November 1989 slovenskému mysleniu o literatúre, že autorka nevníma slovenskú literatúru ako celok, ale ako synekdochu. Je na čase, aby slovenskí literárni vedci, hľadajúci nové východiská pre tvorbu a jej recepciu, mysleli o nej ako o zložito štrukturovanom, ale invariantne jednotnom esteticko-duchovnom fenoméne. Bujnenie časti nad celkom vedie v biológii k vzniku nádorov, ktoré sú škodlivé tak pre celok, ako aj pre seba... Druhový pohľad je ideologicky systémový, ale pre literatúru a umenie, ako javy estetické, okrajový. Posúvanie okrajovosti do centra, resp. jeho nadradžovanie nad esteticko-duchovnými hodnotami, vedie k vulgarizácii a scestnosti...

Tak nejako to vyzerá na Slovensku (limit môjho vystúpenia mi nedovoľuje ísť hlbšie a širšie) a bude tomu tak do tých čias, pokiaľ sa naše (nie je vylúčené, že občas aj moje) myslenie o literatúre neoslobodí od vplyvov politična a politizovania a nestane sa nezávislou, slobodnou, vedecky non-konformnou esteticko-duchovnou aktivitou.

